

ВЕРБАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ПОНЯТЬ МОРСЬКОЇ СПРАВИ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

Полупанова Н.В.

Одеська державна морська академія (Україна)

Однією з найважливіших функцій будь-якої мови є функція фіксації і збереження всього кохмплексу знань і уявлень певного мовного товариства про світ. Результат осмислення світу колективною свідомістю зафіксовано в лексичному і фразеологічному складі мови, що утворює національну мовну картину світу.

На розуміння поняття мовна картина світу впливають антропогностичні підходи до природної мови. Мовна картина світу розглядається як складне і багатовимірне явище (Єрмоленко 1998: 30) в якому, на думку Л.А.Лисиченко, виокремлюються регіональні, соціальні та індивідуальні мовні картини світу. Дослідниця наголошує, що мовна картина світу - "це не тільки мовна система, її одиниці й співвідношення, а й уявлення про світ, система виражених у мові вартостей, що є властивими як для народу в цілому, так і для кожного його представника" (Лисиченко 1998: 129).

Наукові знання про світ закріплені в мові науки. Основу мови кожної науки складає термінологія, що використовується цією наукою, тобто сукупність позначень наукових понять і категорій, якими оперує конкретна наука чи галузь виробництва.

Галузеві термінології в різних мовах традиційно вважають системними утвореннями, які за допомогою мовних засобів відображають концептуальний континуум певної сфери знання чи діяльності людей і задовольняють комунікативні потреби фахівців.

Українська морська термінологія як одна з функціональних підсистем української мови є мовною моделлю морської справи.

Лексика морської справи має спільний для всіх народів змістовний інваріант, але отримує в кожній національній мові національну форму вираження через формування національних термінологій рідною мовою носіїв цієї мови. Національне мовне оформлення не стосується змістовної сторони наукової картини світу, а лише пристосовує універсальні знання до потреб конкретного мовного товариства.

Наукова картина світу, що проявляється через національну мову, допомагає зрозуміти національний напрям думок, віддзеркалює менталітет нації.

Українська лексика морської справи має національну специфіку. Вона дає можливість висновувати про особливості національної образності, що є одним із проявів національного менталітету.

Вибір одиниці номінації на різних етапах становлення морської лексики значною мірою визначається особливостями мислення та світогляду носіїв мови,

приналежністю до національної культури українського народу. Формування національної терміносистеми морської справи відбувалось через створення нових термінів, запозичення лексем, використання загальнонаукових термінів, спеціальних найменувань з інших галузевих терміносистем чи слів загального вжитку (*хвилелом, - агентування суден, мідель-шпангоут, рейс, рейд, дрейф, гідравлічний маятник, кут дрейфу, кожух котла, течія, затока, морський вузол, шиях.руху судна*).

Відображення у мові концептуальної структури морської справи, вибір внутрішньої форми слів на позначення спеціальних понять для кожного народу є суб'єктивним, детермінованим специфікою мовної картини світу.

Українська морська термінологія виявляє загальні закономірності мови і мислення, особливості словотворення, що властиві українському народові на певній стадії мислення.

Виявити національну специфіку допомагають лінгвістичні характеристики лексики морської справи (лексико-граматична, лексико-семантична, генетична). На особливу увагу заслуговує дериваційна характеристика, оскільки в цій сфері термінотворення можуть виявитися особливості національної мовної свідомості, особливості національної образності.

Образність спеціальних найменувань морської справи зумовлена метафоричними та метонімічними перенесеннями - визнаними засобами "емоційного та інтелектуального освоєння світу", його наукового пізнання (Апресян 1990:53), які виступають різновидами лексико-семантичного способу словотворення, поширеного в науково-технічній термінології.

Особливе місце семантичної деривації пояснюється характером морської справи, яка своєю матеріальною частиною співвідноситься з рядом суміжних наукових і технічних дисциплін, а за функціональною спрямованістю торкається різних сфер людської діяльності. Крім того, семантичний спосіб термінотворення дає можливість оперативно реагувати на інтенсивний розвиток морської галузі.

Процес метафоризації, що спостерігається у морській терміносистемі, має глибоке внутрішнє обґрунтування у сфері галузевої лексики, оскільки вона з'являється та розвивається за основними законами та нормами загальнолітературної мови, хоча значною мірою й залежить від системи понять, що відбиває.

Процеси переосмислення мовних одиниць на різних етапах формування спеціальної підмови морської справи зумовлені тим, що морська лексика є не тільки засобом зберігання зафіксованої в ній позамовної інформації, тобто відомостей, знань про світ, а одночасно виступає і засобом мовного мислення. На думку В.Телія, значення слів "постійно втягуються в круговерть розвитку самих понять, матеріалізованих у словесній оболонці" (1977: 131).

Термінологічне словотворення завжди базується на системі словотворення національної мови. Але, беручи за основу існуючі в літературній мові словотворчі засоби і моделі, мова науки створює власну словотворчу підсистему, яку підпорядковує своїм вимогам і функціям. При цьому термінотворення - це

завжди свідомий процес. " Терміни не з'являються, а створюються в міру усвідомлення їхньої необхідності" (Винокур 1939: 24). "Якщо свідомо не працювати з термінами, вчені перестануть розуміти один одного. Форма мови виявляється не байдужою до змісту самої науки "(Будагов 1976: 43).

Процес термінотворення являє собою логічний ланцюжок : мотивованість наукового позначення - тип мотивованості наукового позначення - терміни, що утворюються як результат семантичного переносу- типологія регулярних семантичних переносів.

Саме типологія регулярних переносів під час утворення наукових термінів розглядається як національна специфіка , оскільки є прямим віддзеркаленням характеру метафоричності саме даної національної мовної свідомості. (Корнілов 1999: 48). В інших національних наукових картинах світу аналогічні реалії отримують власні національні ознаки, мовні форми утворюються не тільки лексико-семантичним способом , а будь-яким іншим (морфологічним, синтаксичним, калькуванням). Якщо ж терміни утворюються в обох мовах як результат семантичного переносу, то механізм цього переносу, ознака, що лежить в основі переносу, буде індивідуальною, характерною для конкретної національної мови науки. Наприклад, *нім. Eisbaenzel* (льодовий ніж) - *укр. льодовий зуб* , *нім. Naepankeg*(*портовий якір*) *укр. мертвий якір*, *нім. Heßelzinn* (*жолоб стапеля*) *укр. ківш стапеля*, *нім. Herzbaum* (*прилад у формі серця*) *укр. трикутний коуш*, *нім. Kartenstempel* (*приміщення для карт*) *укр. штурманська рубка*; *нім. Kartentisch* (*стіл для карт*) *укр. штурманський стіл*, *нім. Visz* (*згин, суглоб*) *укр. ніс судна*, *нім. Schiffsfenster* (*міцне, тверде суднове вікно*) *укр. глухий ілюмінатор*.

Характерною особливістю наведених прикладів є прозорість їх внутрішньої форми. Але мотивованість номінації не завжди може використовуватися для вірного розуміння значення терміна. Усі терміни можна поділити на такі, що вірно орієнтують, нейтральні й такі, що орієнтують невірно (Лотте 1961). Як основа для номінації може використовуватися навіть не суттєва , а зовнішня чи змістовна асоціація.

Наприклад, *Топковий фронт* - *стінка кожуха парового котла, на якій розташоване топкове устаткування. Вузол* (морський.) *одиниця швидкості, прийнята в мореплаванні, що дорівнює одній морській милі. Якірні вогні* - *вогні, які виставляє судно, коли стоїть на якорі: в носовій частині - білий круговий вогонь і такий самий на кормі або поблизу неї нижче штанга.*

Внутрішня форма не може і не повинна відбивати всі сторони термінованого поняття. Але інформація, що міститься у формі, не протистоїть фактичній , науковій інформації, яка закріплюється за цією мовною одиницею в конкретній системі наукових знань.

ІІІ терміносистемі морської справи наявною є тенденція до використання термінів з прозорою внутрішньою формою. Для номінації предметів і понять морської справи використовують три типи мотивованості: словотворчо-

морфологічний, синтаксичний та семантичний, що відповідають основним способам термінотворення в українській мові.

До словотворчо-морфологічного типу мотивованості можна віднести такі найменування, внутрішня форма яких характеризує предмет або поняття таким чином, що для носіїв національної мови стає зрозумілим, яка характеристика лежить в основі номінації:

Повітропідігрівник - пристрій для підігрівання повітря перед подачею його до топки суднового котла;

Хвилелом - гідротехнічна споруда для захисту від дії хвиль і течій акваторії та підходів до портів або морських берегів;

Радіомаяк - берегова радіопередавальна станція, призначена для визначення місиві судна за допомогою суднового радіопеленгатора.

Друга група термінів являє собою найменування з формально очевидною мотивацією, але такою, що не дозволяє звичайному носію мови визначити, чому було обрано таку мотивацію і з якого боку вона характеризує об'єкт. Зміст мотивації в цьому випадку можна розкрити аналізуючи відповідну дефініцію:

Перекриття - система балок набору, які з'єднуються обшивкою і спираються на жорсткий опорний контур:

Непотоплюваність - здатність судна після затоплення деяких його відсіків зберігати основні мореплавні якості - плавучість, остійність, міцність;

Остійність - здатність судна, відхиленого під дією зовнішніх сил від положення рівноваги повертатися до первісного положення після припинення їхньої дії;

Надбудова - конструкція, яка утворена продовженням бортових перекриттів основного корпусу судна, палубою та поперечними перегородками і міститься вище верхньої палуби

В процесі створення термінів для позначення предметів і понять морської справи важливу роль відіграють відношення семантичної похідності між назвами-термінами і групами слів літературної мови, які є елементами мовної картини світу.

Найчастіше метафоризації підлягають назви тварин, предметів побуту, назви частин тіла і внутрішніх органів людини:

Головка- гвинтонарізна, всмоктувальна; головка гвинта. Палець крейцкопфний, напрямний, стопорний, поршневий, кульовий. Лапа - золотника, якоря, плоскорізальна, закрібна, щілинорізальна. Зуб шестерні. Кожух котла. Жили кабелю. Поясок кіля судна. Тарілка клапана. Жалюзійний сепаратор. Черв'як двоходовий, самогальмівний. Хвостова частина лопатки турбомашини.

Від процесу метафоризації конкретної лексики відрізняється процес метафоризації абстрактної лексики. Цей шар лексики важко класифікувати тому, що важко виділити диференційні ознаки понять, подібність яких є основою для метафоричного переносу й утворення терміна. Ці ознаки суцільні через те, що перенос здійснюється за похідністю не однієї, а деяких нерозчленованих ознак. При метафоричних переносах абстрактної лексики спостерігається схожість

емоційних вражень (асоціацій) , тому для багатьох термінів характерні конотації емоційності та експресивності.

Серед груп абстрактної лексики можна виділити такі, як назви явищ і процесів, пов'язаних з фізичним станом людини чи живих істот, назви явищ та процесів, пов'язаних з психічним життям людини, назви явищ та процесів, пов'язаних із соціальним життям людини: *заспокоювачі* хитавиці , *етап* колектора, *вік* місяця , *індивідуальний* гідропривід, *мертва* точка, *вільний* турбокомпресор, *національність* судна , *зародження* антициклону, *вимушені* хвилі, *молодий* місяць, *холостий* шпангоут, *активний* рушій, *чутливе* реле.

Метафоричність слів - є унікальним явищем кожній мові. Вона створює неповторну національну особливість мов, яка значною мірою впливає на сприйняття й розуміння людиною світу.

Унікальність вербального відображення світу обумовлюється як особливостями національного мислення, так і впливом довкілля і матеріальної культури.

Порівняння національних мовних картин світу допомагає вирішити проблему інтелектуального засвоєння точки зору на світ, що була вироблена іншим народом в інших умовах і під впливом інших чинників, а також знайти те спільне, що поєднує різні мови та культури.

Література

- Апресян 1990: Апресян Ю.Д. Языковые аномалии: типы и функции // Филологические исследования.- М.Л.,1990.
- Будагов 1976 : Будагов Р.А. Человек и его язык .- М, 1976.
- Винокур 1939 : Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии// Труды МИФЛИ, 5, 1939.
- Єрмоленко 1998: Єрмоленко С.Я. Стилїстика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилїстик// Мовознавство, 1998, № 2-3, С.-25-36.
- Корнилов 1999: Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М.-1999.
- Лисиченко 1998: Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні // збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія.- 1998-Т.6.-С.129-144.
- Лотте 1961: Лотте Д.С. основы построения научно-технической терминологии,-М., 1961.
- Телия 1977 : Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация (Виды наименований) .-М.,1977.